

Darko HUDELIST, *Rim, a ne Beograd. Promjena doba i mirna ofenziva Katoličke Crkve u Hrvatskoj u Titovoj SFR Jugoslaviji (1975.-1984.)*, Zagreb, Alfa, 2017, 808 str.

Ivan Tomljenović

ivan.tomljenovic.cro@gmail.com

U osvit ljeta 2017. izdavačka kuća Alfa čitalačkoj je publici ponudila impozantno djelo poznatog novinara i publicista Darka Hudelista na promociji u dvorani Vijenac Nadbiskupijskoga pastoralnog instituta u Zagrebu, uz mnoštvo vjernika laika te čak i službenoga izaslanika Predsjednice Republike Hrvatske.

Početak Hudelistova djela, čije se glavne naglaske posljednjih nekoliko godina moglo uočiti u izabranim člancima u tjedniku Globus, obilježava uspješan pokušaj davanja odgovora na pitanje zbog čega Hrvatsko proljeće nije polučilo učinke kojima su se »reformski« usmjereni komunisti, a pogotovo članovi Matice hrvatske i studenti, nadali i zbog čega je vrh Katoličke crkve u Hrvatskoj prespavao ta politička gibanja. Naime, za razliku od mnogih pitkih ili manje pitkih memoarskih uradaka s obje partijske strane, dobrih pretežno publicističkih djela usmjerenih na jednu skupinu sudionika Hrvatskoga proljeća ili uže geografsko područje, te nekoliko zbornika radova o tim burnim danima, kojima mahom nedostaje globalni međunarodni kontekst (a kada ga i nude, on se svodi samo na diplomatske odnose u trokutu New York – Moskva – Beograd), Hudelist nadilazi zamku takva pristupa.

To prvo poglavlje o Hrvatskom proljeću valja razumijevati u korelaciji s četvrtim poglavljem o Chardinovoj teološkoj misli i njenoj recepciji kod hrvatskih teologa te ulasku u informatičko doba. Odnosno, podloga na kojoj skicira ono što se zbiva u odnosima Katoličke crkve i SFRJ 1970-ih i početkom 1980-ih jest – globalna. Doba je to pokoncilsko u crkvenom pogledu, sa svim poteškoćama, starim navikama, lutanjima, ali je to i doba treće, informatičke, industrijske revolucije koje je tako lucidno najavio Zbigniew Brzezinski svojim djelom »Između dva doba« iz 1970. Ondje se upravo krije razlog zbog čega Hrvatsko proljeće nije polučilo odmah učinke koje su »proljećari« željeli. Za to je bilo, smatra autor, prerano. A Katolička crkva u Hrvatskoj se, kako je iznio visoki dužnosnik Službe državne sigurnosti i republičke Vjerske komisije Srećko Šimurina (a Živko Kustić se složio), čuvala za nadolazeće vrijeme (str. 38-39.) pa je upravo to (premda se s njim može itekako polemizirati) najznačajniji razlog – od 16 više

ili manje utemeljenih razloga, što ih Hudelist u prvome poglavlju navodi – da je ona Hrvatsko proljeće prespavala.

Drugo poglavlje povijesno impostira cijeli projekt »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata« na način da, posežući za pravaškim tumačenjem, naglašava opravdanost shvaćanja povijesnog kontinuiteta hrvatskoga naroda (a naspram politike diskontinuiteta) te prikazuje lik i djelo Stjepana Krizina Sakača, tj. njegovu viziju, odnosno poimanje pojedinih događaja iz hrvatske povijesti (četiri čvorišne točke – 641. i pokrštenje Hrvata, 679. i obećanje papi Agatonu, 879. i značenje priznanja Ivana VIII., 1075. papa Grgur VII. i Zvonimirova krunidba) i njihovo značenje u jubilejskom ključu. Sakač je inicijator onoga što je Stepinac objeručke prihvatio i pokušao ostvariti započinjući – Drugim svjetskim ratom u konačnici osujećeno – slavje 13 stoljeća kršćanstva u Hrvata i »Hrvatsku jubilarnu godinu (1940.-1941.)«, a o čemu govori treće poglavlje.

Na već spomenuto četvrto se poglavlje nadovezuje peto, o postupnom nadilaženju blokovske strukture svijeta i s tim vremenski sinkronog zaoštavanja odnosa Katoličke crkve i države, od čisto svjetovnih pitanja (novi ustav) pa crkveno-pravosudnih tema (sudski proces Kustiću). Posljednje, šesto, poglavlje prvoga dijela knjige, prikazuje kako su neki analitičari iz državnog i gradskog aparata (Stipe Pojatina iz Zagreba) pronicavo uočavali smjerove kretanja i napukline režima, spominje događaje prethodnice jubilejskog projekta (Tavelićeva kanonizacija, VI. mariološki i XIII. marijanski međunarodni kongres, prvo (svetogodišnje) hrvatsko nacionalno hodočašće u Mariju Bisticu), naznačava teološko utemeljenje, prvenstveno u tekstovima Šagi-Bunića, cijeloga pokreta, dotiče se u tom kontekstu odnosa vjerskog i nacionalnog i njihova interferiranja, navodeći i da hrvatski biskupi, predvodnici pokreta, nipošto nisu bili konzervativni.

Drugi, središnji, dio knjige naslova »Djelo«, što se bavi provođenjem onoga što su kao idejne zasade opisane u prvome dijelu naslova »Riječ«, započinje sedmim poglavljem u kojem prezentira situaciju na svjetskoj pozornici (štrajkovi i demonstracije u Poljskoj, upoznavanje i savezništvo Brzezinskog i budućega pape Wojtyły, novi vjerski zanos, Carterova pobjeda u SAD-u, gdje suradnici novog predsjednika kreću ofenzivnije na SSSR no prethodna administracija), na jugoslavenskoj pozornici (znaci nadolazeće ekonomske krize što dovode u pitanje opstanak države) i na hrvatskoj crkvenoj pozornici (Jelenina ili Hrvatska Marijanska godina 1975.-1976. sa završnim slavljem u Solinu; razdoblje je to koje, iako nije zamišljeno kao početni stadij »Trinaest stoljeća kršćanstva« u Hrvata, takvim je postalo).

U osmome poglavlju Hudelist nam približava 1977. i 1978. godinu, opet u relacijskom trokutu svijet (intenziviranje kampanje oko ljudskih prava s reperkusijama i na SFRJ, Carterova putovanja, izbori dvaju papa) – Jugoslavija (sve jača kriza, Titove turneje i posjeti svjetskih političara Jugoslaviji) – Crkva u Hrvata (slavje u Biskupiji kod Knina; koraci ka kanonizaciji Alojzija Stepin-

ca). Sljedeće poglavlje problematizira prve svjetske turneje pape Ivana Pavla II. (posjet Poljskoj u lipnju 1979. i SAD-u u listopadu 1979.) i obilježavanje Branimirove godine 1979. s vrhuncem u Ninu. Deseto poglavlje prikazuje zbivanja od 1980. (Titova smrt, Solidarnost u Poljskoj, pobjeda Reagana, Kuharić sa suradnicima u posjetima iseljeništvu), preko 1981. (»obračun« s Kuharićem, rat Jakova Blaževića protiv Crkve, buđenje srpskog nacionalističkog pokreta, susreti jugoslavenskih dužnosnika s nuncijem, priprave za euharistijske kongrese, tajno praćenje Katoličke crkve u akciji »Partner«), 1982.-1983. (priprava terena u emigraciji, završnica euharistijskih kongresa) pa do 1984. (kontroverzije oko (ne)dolaska pape Ivana Pavla II. u SRH i SFRJ, pripreme za Nacionalni euharistijski kongres u Mariji Bistrici uključivo i s operativno-obavještajnog aspekta te sam Kongres).

Nakon svega toga slijedi pogovor provokativnoga upita o tome je li u političkom smislu za stvaranje hrvatske države zaslužniji Franjo Tuđman ili Franjo Kuharić sa zaključkom da je crkvena usmjerenost (u skladu s koncilskim duhom) više na društvo i narod negoli na državu, u jubilejskom projektu, osim što je pridonijela jačanju ideje o hrvatskoj državnosti i suverenosti, pokušala Hrvate pripremiti na vrlo skoro vrijeme (što ga danas već živimo) redefinicije državnog suvereniteta. Intervju sa Živkom Kustićem, prilično pesimistički intoniran, sa zaključcima o propasti zapadne civilizacije impregnirane kapitalizmom i vlasti Sotone, zatvara ovu knjigu o jednome desetljeću crkvene povijesti u kojoj je stalo trinaest stoljeća nacionalne povijesti. Božidar Petrač autor je predgovora ove knjige popraćene na kraju kazalom imena.

Ove, za knjigu od 808 stranica, zaista prekratke crtice ne mogu dočarati ozračje koje budi čitanje knjige. Mijenjaju se u njoj pronicljive ocjene globalnog doba, prikaz duha, pa čak i filozofije, vremena u kojemu se zbivanja odvijaju, društveno-političke i crkvene prilike u Jugoslaviji i Hrvatskoj, sa scenama poput onih iz kriminalističkih i špijunskih romana: od okolnosti nastanka raznih Kustićevih članaka u Glasu Koncila, pokušaja da se on, iz perspektive režima, dovede u red; preko organizacije niza skupova koji su bili sastavni dio čitavog projekta, često uz nadmudrivanje s predstavnicima vlasti; sve do detaljnog opisa načina prisluškivanja sastanaka Biskupske konferencije Jugoslavije uloge koje su u tome imali neki, uključivo i pomoćnog biskupa splitsko-makarskog. U nekim zgodama čitatelj ne može ne osjetiti snažnu emociju, kao npr. kad shvati na kakvim je čvrstim, usudio bih se reći i providonosnim, temeljima bio čitav projekt dok čita kako je baš spomenuti splitsko-makarski pomoćni biskup Ivo Gugić (zbog internih, taktičkih, razloga izabran kao netko s juga; neovisno o ovome, općenito možemo uočiti stanovite razmirice Zagreba i Splita koje ipak nisu nikad dovele u pitanje crkveno jedinstvo, usprkos očekivanjima nekakve diferencijacije od strane režima) Kustićeve zamisli o proširenju projekta na devet godina predočio BKJ.

Prodor emocija čitatelj bi mogao doživjeti i kad čita snažno intoniranu homiliju života Živka Kustića u Zavodu svetoga Jeronima, kad na više mjesta osjeti kontinuitet između prošlih događaja od prije više stoljeća i onoga što se odvija danas baš na tom poviješću obilježenu mjestu, kad uočava što su i koliko za sve to dali ne samo neki ljudi iz Glasa Koncila, Kršćanske sadašnjosti i BKJ, već i mnogi skromni i nepravedno zanemareni izvan toga kruga (npr. don Tugomir Jugovanović, Eduard Peričić...), kad čita kako simbol Velikog krsnog zavjeta putuje domovinom, kako nastaje Hrvatski zavjetni križ, biskupska (tekstualno ponajviše Šagi-Bunićeva) poslanica iz ožujka 1976. o »Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata« kao najava čitavog projekta, kako dolazi do upoznavanja i veze Brzezinskog i Wojtyły itd.

Temeljna je teza knjige, može se to lapidarno iznijeti, a sasvim sigurno će se i iznositi, da je de facto Katolička crkva u Hrvatskoj (u prvom redu Franjo Kuharić i Živko Kustić, a onda i drugi biskupi te teolozi okupljeni oko Glasa Koncila, kao npr. Tomislav Janko Šagi-Bunić) svojim djelovanjem, u zemlji, ali i u inozemstvu (u čemu je pak velika zasluga Vladimira Stankovića) olakšala dolazak na vlast narodnog pokreta kakav je bio Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), na način da je u razdoblju od 1975. do 1984. pripremila narod na djelovanje takvog pokreta koji će raskinuti državno-pravne sveze s Jugoslavijom i povesti Republiku Hrvatsku put samostalnosti te da je baš ona, Crkva, time najzaslužnija za tu samostalnost čiji je kamen zaglavni baš to devetogodišnje crkveno djelovanje. Ovdje u ocjenama ipak valja biti iznijansiran i kloniti se politizacije vjere i religizacije politike.

Crkva je koristila samo psihološke i sociološke zakonitosti ponašanja mase, koristila je ono što se u prirodnim znanostima naziva »kuhanjem žabe« kad je, imajući na umu nadiranje pogodnih globalnih okolnosti, svojim djelovanjem usmjeravala narod da osvješćujući svoje povijesne korijene krene onamo kamo – kako je to dobro anticipirala – čitavo društvo samo što nije krenulo. Crkva, budimo jasni, nije organizacijski osmislila stranački politički projekt. To joj nije nigdje ni zadaća. No Crkva je ovdje svojim djelovanjem, baš kao izraz njenog povjerenja u narod, pružila pomoć tome narodu da što budniji dođe do stadija da sâm, bude li prilike, jednom u bliskoj budućnosti na demokratski način izabere i državu i vlast kakvu želi. Već spomenuto teološki utemeljeno razmišljanje upravo o toj stvarnosti nudio je Šagi-Bunić u tekstovima objavljenima u knjizi »Katolička crkva i hrvatski narod« (koju Hudelist podosta navodi) i svatko tko bi kritizirao djelovanje Crkve u to doba kao bavljenje onim što nije njezino poslanje, kao, jednom riječju, nacionalizam, morao bi pročitati to djelo da uoči neopravdanost takvih možebitnih ocjena. Veličina biskupa i teologa koji su bili pokretači opisanih zbivanja toga doba i bila je u tome što su jubilejskom projektu pristupili pazeći da ga ne profaniziraju i uspijevajući u tome.

Hudelist u knjizi ni na koji način ne problematizira, što je moguće oponiranje onome što je temeljna teza ovoga monumentalnog djela, to što 1990-ih

godina intelektualci ponikli u okrilju Katoličke crkve i odgojeni i odgajani od sredine 1960-ih u raznim crkvenim zajednicama većinom nisu blagonaklono gledali na HDZ te su više sa simpatijama pratili npr. HSLŠ, ali i neke druge stranke koje su ostvarile manji izborni uspjeh. To čak naizgled ruši tvrdnju da je sve ono što je Crkva radila 1970-ih i 1980-ih bilo otvaranje vrata Tuđmanu i HDZ-u da povedu Hrvatsku na put samostalnosti. Međutim, to samo dokazuje da nije Crkva stvorila HDZ, već da je Crkva »samo« otvorila prostor u koji je HDZ – tada kao narodni pokret – ušao pri čemu je ta ista Crkva svjesna svih manjkavosti navedene stranke već od njezinih početaka. Manjkavosti je uvijek i svugdje svjestan u većoj mjeri obrazovaniji sloj pučanstva pa otud i naznačena pojava otklona navedenih intelektualaca od HDZ-a. No, obrazovaniji sloj pučanstva gotovo nikad nije reprezentativan za sav puk. A s obzirom na to da je HDZ zauzeo spomenuti prostor, dakako da je dominantno crkveno raspoloženje 1990-ih bilo takvo da je najprikladnije izabrati onoga tko je spomenuti politički prostor ispunio.

Valja nam ipak nakon pročitanoga izdvojiti i neke kritike (premda ne na način »Hrvatskog slova« koje je po izlasku ove knjige objavilo kritiku, ne toliko knjige čijeg se sadržaja i nije doticalo, koliko Hudelistova lika i djela, pritom naglašavajući i analizirajući isključivo neke njegove prethodne knjige i stajališta u njima, zaključujući da je Hudelistov vjernički stav i u intervjuu Večernjem listu nedugo prije toga javno očitovanje obraćenja – tržišno i politički motivirano). Hudelist, kao neutralan izričaj, koristi ipak za sudionike Hrvatskog proljeća pogrdan izraz »maspok« (kao i njegove jezične inačice, v. npr. str. 208, 226 itd.), nastao izvorno kao kratica sintagme »masovni pokret« s negativnim konotacijama. Iako želi reći, i to brojevima oprimjeruje, da je broj vjernika na misama koje su bile dijelom Jubileja 13 stoljeća kršćanstva rastao geometrijskom progresijom, Hudelist to pogrešno naziva aritmetičkom progresijom (str. 58). Ivan Pavao II. nije prvi papa koji je posjetio Hrvatsku (suprotno tvrdi na str. 91), već je to bio Aleksandar III. godine 1177., koliko je poznato iz povijesnih vrela (ako se u nekom drugom djelu takvo što – premda se ni onda s time ne bismo u biti složili – može braniti s obzirom na pitanje statusa hrvatske državnosti, onda bi u ovome djelu, koje počiva i na tezi dugotrajnog hrvatskog državno-pravnog kontinuiteta, takav argument bio proturječan ostatku teksta). Konkordat ipak nije isto što su i međunarodni ugovori o nekim pitanjima iz našega hrvatskog konteksta kraja 1990-ih (kao što netko može zaključiti sa str. 770), a Vatikan, koliko god njegovo priznanje prije tadašnje Europske zajednice bilo neizmjernog značenja, ipak formalno nije prvi priznao Hrvatsku (kao što se tvrdi str. 88). Hudelist i inače ima vrlo rijetku osobinu da aktere vlastitih djela portretira tako da u prosječnoga čitatelja izazovu jasnu simpatiju čak i ako je samome čitatelju jasno da njihovo djelo nije najsajnije, da se blago izrazimo. Tako je i ovdje primjerice s pripadnicima Službe državne sigurnosti, konkretno sa Srećkom Šimurinom, prethodnikom Josipa Perkovića na čelu republičkog

SDS-a. To se i naglašava, premda, prema Hudelistu, jednom Perković preuzima njegovu poziciju 1985. (str. 630), a drugi put 1986. (str. 13). No, da je Perković bio Šimurinini mentor koji ga uveo u tajne »zanata«, da je Šimurinino ime spominjano u slučajevima saznanja oko organizacije i nekih ubojstava (Ante Brune Bušića), to se nikako ne spominje, već se Šimurina – stječući tako čak i simpatije kod prosječnog, odnosno manje upućenog, čitatelja – zaogrće u ruho bivšeg sjemeništara koji je kao takav poznavao Crkvu bolje od svojih kolega te je puno pronicljivije od njih zaključivao.

No, kako god, ova knjiga, iako stila svojstvena publicistici, utemeljena je na arhivskim izvorima (pretežno dokumenti Komisije za odnose s vjerskim zajednicama u Hrvatskom državnom arhivu), tiskovinama (pretežno Glas Koncila) i brojnoj literaturi (uvijek se može naći neko zaboravljeno djelo koje bi moglo upotpuniti novonapisanu knjigu, istaknimo ovdje, primjerice, nespomenutu i zanemarenu knjigu Josipa Čorića »Medijska eutanazija Crkve u Hrvata«), ali velikim dijelom i na obavljenim intervjuima (stoga je napisana u posljednji čas – dok su Kustić kao njezin definitivno najkreativniji lik, ali i Vladimir Stanković, pa i Adalbert Rebić bili živi), jest i bit će i kao historiografsko djelo nezaoobilazna za pisanje ne samo crkvene, već i hrvatske nacionalne povijesti (dapače, stroga je podjela crkvene i nacionalne povijesti ovdje sasvim suvišna) od sloma Hrvatskog proljeća do raspada Jugoslavije.